

بِسْمِ اللَّهِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده زبان‌شناسی

گروه زبان‌شناسی همگانی

رساله دکتری رشته زبان‌شناسی همگانی

فراگیری استعاره‌های حرکتی زمان در کودکان فارسی‌زبان

استاد راهنما:

دکتر شهین نعمت‌زاده

استادان مشاور:

دکتر یحیی مدرسی

دکتر آرزیتا افراشی

پژوهشگر:

بهاره منصوری

شهریور ۱۳۹۵

کلمات برای سپاس از بزرگوارانی که در به پایان رساندن این رساله یاری‌ام کرده‌اند، کوتاهند.

تمام قد می‌ایستم برای سپاس از :

نعمت وجود خانم دکتر شهین نعمت‌زاده که راهنمای روشن تیرگی‌های راهم بوده‌اند.

استاد همیشه‌ام، آقای دکتر یحیی مدرسی که از خطشان مشق زندگی می‌کنم.

خانم دکتر آریتا افراشی که خاطرات شیرین شاگردی‌ام را نقش کرده‌اند.

آقای دکتر مصطفی عاصی که مهرشان بی‌دریغ است.

خانم دکتر آتوسا رستم بیک که مهربان و دقیق و دوست‌داشتنی‌اند.

خانم دکتر بلقیس روشن که صمیمی و بزرگوارند.

به یاد زغال

زمان مفهومی انتزاعی است که در بسیاری زبان‌ها با استفاده از حرکت در مکان بیان می‌شود. لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) دو مدل استعاره حرکتی زمان را از هم متمایز کرده‌اند. در حالت اول یا « حرکت زمان»، رویدادهای زمانی مانند شیئی به سمت فرد حرکت می‌کنند. در حالت دوم یا « حرکت ناظر»، زمان ثابت بوده و فرد به سمت رویدادها در حال حرکت است. نینگ یو (۱۹۹۸) حالت سومی را در نظر گرفته است که در آن فرد و زمان هر دو در یک مسیر حرکت می‌کنند. برخی از محققان نیز با صرف‌نظر از موضوعی که حرکت می‌کند، استعاره‌های حرکتی زمان را با توجه به نقطه مرجع حرکت طبقه‌بندی کرده‌اند (نونز و سویتزر ۲۰۰۶، مور ۲۰۰۰).

این پژوهش یک تقسیم‌بندی چهارحالتی از استعاره‌های حرکتی زمان پیشنهاد می‌دهد. این تقسیم‌بندی می‌تواند تمام حالت‌های ممکن این استعاره‌ها را در زبان‌های مختلف پوشش دهد. اگرچه هر زبانی می‌تواند برخی از انواع استعاره‌های حرکتی زمان را انتخاب کند اما به نظر می‌آید انتخاب انواع استعاره‌ها از سلسله مراتب خاصی برخوردار باشد. زبان فارسی از هر چهار نوع استعاره حرکتی زمان برای بازنمایی مفهوم زمان در قالب حرکت استفاده می‌کند.

هدف این پژوهش که در بستر زبان‌شناسی شناختی و در چهارچوب نظریه استعاره‌های مفهومی انجام شده است، بررسی فراگیری استعاره‌های حرکتی زمان و تعیین سن درک هر یک از انواع استعاره‌های حرکتی زمان در کودکان فارسی‌زبان است. بدین‌منظور در این پژوهش آزمون درک استعاره‌های حرکتی زمان در زبان فارسی ساخته شده است. این آزمون در ۱۲۱ کودک و گروه‌های سنی ۳، ۴، ۵، ۶ و ۷ سال و ۴۶ فرد بزرگسال به عنوان گروه گواه انجام شده است. آزمون درک استعاره‌ها توانایی درک چهار نوع استعاره حرکتی زمان را ارزیابی می‌کند. تحلیل آماری یافته‌های مطالعه نشان می‌دهد سن یادگیری استعاره‌های "حرکت ناظر"، "حرکت زمان"، "حرکت ناظر و زمان" و "حرکت بی‌ناظر" در کودکان مورد مطالعه به ترتیب ۴، ۵، ۶ و ۷ سال می‌باشد.

نتایج این مطالعه حاکی از آن است که درک استعاره‌های حرکتی زمان به دو عامل بستگی دارد. نخستین عامل تعداد موضوعات در مسیر حرکت حوزه مبدأ است. هر چقدر استعاره از موضوعات بیشتری برخوردار باشد، برای کودکان پیچیده‌تر بوده و در سنین بالاتری درک می‌شود. این مسأله را می‌توان به رشد توانایی‌های شناختی کودکان با افزایش سن نسبت داد. عامل دوم در تعیین میزان دشواری استعاره‌ها، نوع موضوع در حال حرکت در حوزه مبدأ است. یافته‌های مطالعه نشان می‌دهند در صورت یکسان بودن تعداد موضوعات، استعاره‌هایی که شامل حرکت خود فرد باشند، زودتر از استعاره‌هایی درک می‌شوند که از نگاهت حرکت رویدادها ایجاد شده‌اند. این یافته‌ها را می‌توان براساس نظریه بدن‌مندی تبیین کرد. نتایج مطالعه هم‌چنین نشان می‌دهند در کودکان سنین بالاتر درک حوزه مبدأ تأثیری در درک استعاره‌ها ندارد در حالی که درک حوزه مقصد در درک استعاره‌ها به ویژه در گروه‌های سنی پایین‌تر بسیار موثر است.

کلیدواژه‌ها: نظریه استعاره مفهومی، استعاره حرکتی زمان، فراگیری زبان، بدن‌مندی، کودک، فارسی

فهرست

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات پژوهش
۲	۱-۱ مقدمه
۳	۲-۱ موضوع پژوهش
۵	۳-۱ جمعیت مورد مطالعه
۵	۴-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش
۶	۵-۱ اهداف پژوهش
۷	۶-۱ کاربردهای پژوهش
۷	۷-۱ نوع پژوهش
۷	۸-۱ پرسش‌های پژوهش
۷	۹-۱ فرضیه‌های پژوهش
۸	۱۰-۱ محدودیت‌های پژوهش
۹	۱۱-۱ مفاهیم کلیدی
۱۰	فصل دوم: مبانی نظری
۱۱	۱-۲ مقدمه
۱۲	۲-۲ رویکردهای اصلی در حوزه استعاره و نقدهای وارد بر این رویکردها
۱۲	۱-۲-۲ دیدگاه مقایسه‌ای
۱۴	۲-۲-۲ دیدگاه جانشینی
۱۵	۳-۲-۲ ارزیابی دو دیدگاه مقایسه‌ای و جانشینی
۱۶	۴-۲-۲ دیدگاه تقابلی
۱۷	۵-۲-۲ نقد دیدگاه تقابلی

۱۸	۶-۲-۲ دیدگاه تعاملی
۲۰	۳-۲ زبان‌شناسی و معناشناسی شناختی
۲۲	۴-۲ نظریه استعاره مفهومی
۲۶	۱-۴-۲ بدن‌مندی
۲۹	۲-۴-۲ طرح‌واره‌های تصویری
۳۱	۵-۲ نقدهایی بر نظریه استعاره مفهومی
۳۹	۶-۲ زمان
۴۲	۷-۲ رابطه زمان و مکان
۴۴	۸-۲ استعاره‌های حرکتی زمان
۴۶	۹-۲ تفاوت‌های فرهنگی استعاره‌های حرکتی زمان
۴۷	۱۰-۲ انواع تقسیم‌بندی استعاره‌های حرکتی زمان
۴۷	۱-۱۰-۲ تمایز توالی A و توالی B
۴۸	۲-۱۰-۲ تمایز استعاره‌های حرکت ناظر و حرکت زمان
۵۵	۳-۱۰-۲ تمایز استعاره‌های ناظر_مرجع و زمان_مرجع
۵۷	۴-۱۰-۲ تمایز استعاره‌های خود_منظر و میدانی-بنیاد
۵۸	۱۱-۲ واقعیت روان‌شناختی استعاره‌های حرکت ناظر و حرکت زمان
۶۰	۱۲-۲ جمع‌بندی
۶۲	فصل سوم: پیشینه پژوهش
۶۳	۱-۳ مقدمه
۶۴	۲-۳ فراگیری استعاره در کودکان
۶۸	۳-۳ درک زمان در کودکان
۷۱	۴-۳ مطالعات فارسی
۷۴	۵-۳ جمع‌بندی
۷۵	فصل چهارم: روش پژوهش

۷۶	۱-۴ مقدمه
۷۷	۲-۴ تعیین استعاره‌های حرکتی زمان در زبان فارسی
۷۷	۱-۲-۴ حالت‌های ممکن از دید منطق ریاضی
۷۹	۲-۲-۴ حالت‌های موجود در زبان فارسی
۷۹	۱-۲-۲-۴ حالت اول: استعاره حرکت زمان
۸۰	۲-۲-۲-۴ حالت دوم: استعاره حرکت ناظر
۸۰	۳-۲-۲-۴ حالت سوم: استعاره حرکت ناظر و زمان
۸۱	۴-۲-۲-۴ حالت چهارم: استعاره حرکت بی‌ناظر
۸۱	۳-۴ ساخت آزمون
۸۱	۱-۳-۴ مطالعات مرجع
۸۲	۲-۳-۴ ویژگی‌های پژوهش حاضر
۸۲	۱-۲-۳-۴ تفاوت اول: طبقه‌بندی استعاره‌ها
۸۳	۲-۲-۳-۴ تفاوت دوم: گروه‌های سنی
۸۳	۳-۲-۳-۴ تفاوت سوم: آزمون توانایی‌های زبانی
۸۴	۴-۲-۳-۴ تفاوت چهارم: آزمون درک استعاره‌ها
۸۴	۵-۲-۳-۴ تفاوت پنجم: آزمون توضیح استعاره‌ها
۸۵	۶-۲-۳-۴ تفاوت ششم: تحلیل‌های آماری
۸۵	۳-۳-۴ آزمون‌ها
۸۵	۱-۳-۳-۴ آزمون مقدماتی
۸۶	۲-۳-۳-۴ ارزیابی سطح زبانی کودک
۸۷	۳-۳-۳-۴ آزمون‌های اصلی
۸۷	۱-۳-۳-۳-۴ آزمون درک حوزه مبدأ
۸۸	۲-۳-۳-۳-۴ آزمون درک حوزه مقصد
۸۹	۳-۳-۳-۳-۴ آزمون درک استعاره‌های حرکتی زمان

۹۲	۴-۳-۳-۳-۴ آزمون توضیح استعاره‌های حرکتی زمان
۹۳	۵-۳-۳-۳-۴ آزمون درک استعاره‌ها برای گروه گواه
۹۴	۴-۴ روش‌های آماری پژوهش
۹۴	۱-۴-۴ تحلیل واریانس
۹۴	۲-۴-۴ آزمون مقایسه‌های زوجی
۹۶	۳-۴-۴ ارزیابی پیش‌فرض‌ها
۹۶	۱-۳-۴-۴ نرمال بودن متغیر پاسخ
۹۷	۲-۳-۴-۴ ثبات واریانس
۹۷	۴-۴-۴ آزمون کای اسکوئر
۹۷	۵-۴-۴ رگرسیون لجستیک
۹۸	۶-۴-۴ رگرسیون لجستیک دو جمله‌ای
۹۹	۵-۴ جمع‌بندی
۱۰۰	فصل پنجم: تحلیل داده‌ها
۱۰۱	۱-۵ مقدمه
۱۰۲	۲-۵ آمار توصیفی
۱۰۲	۱-۲-۵ توزیع فراوانی آزمودنی‌ها به تفکیک سن
۱۰۳	۲-۲-۵ توزیع فراوانی آزمودنی‌ها به تفکیک جنس
۱۰۴	۳-۲-۵ نمره کلی آزمودنی‌ها در آزمون درک استعاره
۱۰۵	۱-۳-۲-۵ گروه سنی سه سال
۱۰۵	۲-۳-۲-۵ گروه سنی چهار سال
۱۰۵	۳-۳-۲-۵ گروه سنی پنج سال
۱۰۶	۴-۳-۲-۵ گروه سنی شش سال
۱۰۶	۵-۳-۲-۵ گروه سنی هفت سال
۱۰۶	۶-۳-۲-۵ گروه سنی بزرگسال

- ۱۰۶ ۴-۲-۵ مقایسه نمره هر نوع استعاره بین گروه‌های سنی
- ۱۰۷ ۱-۴-۲-۵ استعاره اول (حرکت زمان)
- ۱۰۸ ۲-۴-۲-۵ استعاره دوم (حرکت ناظر)
- ۱۰۹ ۳-۴-۲-۵ استعاره سوم (حرکت ناظر و زمان)
- ۱۱۰ ۴-۴-۲-۵ استعاره چهارم (حرکت بی‌ناظر)
- ۱۱۰ ۵-۲-۵ مقایسه بین نمرات انواع استعاره در هر گروه سنی
- ۱۱۱ ۱-۵-۲-۵ گروه سنی سه سال
- ۱۱۲ ۲-۵-۲-۵ گروه سنی چهار سال
- ۱۱۳ ۳-۵-۲-۵ گروه سنی پنج سال
- ۱۱۴ ۴-۵-۲-۵ گروه سنی شش سال
- ۱۱۵ ۵-۵-۲-۵ گروه سنی هفت سال
- ۱۱۶ ۶-۵-۲-۵ گروه سنی بزرگسال
- ۱۱۷ ۶-۲-۵ نتایج آزمون حوزه مقصد
- ۱۱۸ ۷-۲-۵ نتایج آزمون حوزه مبدأ
- ۱۱۹ ۸-۲-۵ نتایج آزمون توضیح استعاره‌های حرکتی زمان
- ۱۲۰ ۳-۵ آمار تحلیلی
- ۱۲۰ ۱-۳-۵ سنجش استقلال دو متغیر جنسیت و درک استعاره‌ها
- ۱۲۱ ۲-۳-۵ سنجش استقلال دو متغیر سن و درک استعاره‌ها
- ۱۲۲ ۳-۳-۵ بررسی رابطه دو متغیر سن و درک استعاره‌ها
- ۱۲۴ ۴-۳-۵ نتایج آزمون درک استعاره‌های حرکتی زمان
- ۱۲۴ ۱-۴-۳-۵ ارزیابی پیش‌فرض‌های تحلیل واریانس
- ۱۲۴ ۱-۱-۴-۳-۵ بررسی پیش‌فرض ثبات واریانس داده‌ها
- ۱۲۵ ۲-۱-۴-۳-۵ بررسی پیش‌فرض نرمال بودن داده‌ها
- ۱۲۶ ۲-۴-۳-۵ نتایج روش رگرسیون لجستیک دو جمله‌ای

۱۲۶	۱-۲-۴-۳-۵ یادگیری استعاره‌ها براساس نمره کلی آزمودنی‌ها
۱۲۷	۲-۲-۴-۳-۵ یادگیری استعاره‌ها به تفکیک انواع استعاره
۱۲۸	۱-۲-۲-۴-۳-۵ یادگیری استعاره اول (حرکت زمان)
۱۲۹	۲-۲-۲-۴-۳-۵ یادگیری استعاره دوم (حرکت ناظر)
۱۳۰	۳-۲-۲-۴-۳-۵ یادگیری استعاره سوم (حرکت ناظر و زمان)
۱۳۱	۴-۲-۲-۴-۳-۵ یادگیری استعاره چهارم (حرکت بی‌ناظر)
۱۳۱	۵-۳-۵ نتایج آزمون توضیح استعاره‌ها
۱۳۲	۱-۵-۳-۵ بررسی استقلال دو متغیر توضیحات و درک استعاره‌ها
۱۳۴	۲-۵-۳-۵ نتایج آزمون رگرسیون آمیخته لجستیک چندجمله‌ای
۱۳۵	۶-۳-۵ نتایج آزمون‌های درک حوزه مکان و زمان
۱۳۷	۴-۵ جمع‌بندی
۱۳۸	فصل ششم: بحث و نتیجه‌گیری
۱۳۹	۱-۶ مقدمه
۱۴۰	۲-۶ انواع استعاره‌های حرکتی زمان
۱۴۱	۳-۶ تحلیل یافته‌های آزمون‌ها
۱۴۱	۱-۳-۶ تحلیل یافته‌های آزمون درک استعاره‌های حرکتی زمان
۱۴۸	۲-۳-۶ تحلیل یافته‌های آزمون توضیح استعاره‌های حرکتی زمان
۱۵۱	۳-۳-۶ تحلیل یافته‌های آزمون درک حوزه مبدأ
۱۵۲	۴-۳-۶ تحلیل یافته‌های آزمون درک حوزه مقصد
۱۵۵	منابع
۱۵۵	منابع فارسی
۱۵۶	منابع انگلیسی
۱۶۴	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی
۱۶۷	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی

۱۷۰	پیوست ۱: نمونه سوالات آزمون درک استعاره‌ها
۱۷۱	پیوست ۲: نمونه تصاویر درک حوزه مبدأ
۱۷۴	پیوست ۳: سوالات آزمون حوزه مقصد
۱۷۵	چکیده انگلیسی

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۳۱	جدول ۱-۲ نگاشت استعاره «اهداف مقاصد هستند»
۵۰	جدول ۲-۲ نگاشت استعاره حرکت زمان
۵۲	جدول ۳-۲ نگاشت استعاره حرکت ناظر
۵۵	جدول ۴-۲ نگاشت استعاری استعاره‌های زمان_مرجع
۷۸	جدول ۱-۴ حالت‌های ممکن در ساخت استعاره با سه عنصر زمان، ناظر و حرکت
۱۲۱	جدول ۱-۵ نتایج آزمون کای اسکوئر برای سنجش استقلال دو متغیر جنسیت و درک استعاره
۱۲۲	جدول ۲-۵ نتایج آزمون کای اسکوئر برای سنجش استقلال دو متغیر سن و درک استعاره
۱۲۳	جدول ۳-۵ بررسی نوع رابطه دو متغیر سن و درک استعاره‌های حرکتی زمان
۱۲۴	جدول ۴-۵ نتایج آزمون لون برای سنجش ثبات واریانس داده‌ها
۱۲۵	جدول ۵-۵ نتایج آزمون کلموگروف- اسمیرنوف برای سنجش نرمال بودن داده‌ها
۱۲۷	جدول ۶-۵ مقایسه نمره کلی آزمون درک استعاره‌ها بین گروه‌های سنی مختلف کودکان با بزرگسالان
۱۲۸	جدول ۷-۵ نتایج آزمون رگرسیون لجستیک دو جمله ای در استعاره حرکت زمان
۱۲۹	جدول ۸-۵ نتایج آزمون رگرسیون لجستیک دو جمله ای در استعاره حرکت ناظر

- جدول ۵-۹ نتایج آزمون رگرسیون لجستیک دوجمله‌ای در استعاره حرکت ناظر و زمان ۱۳۰
- جدول ۵-۱۰ نتایج آزمون رگرسیون لجستیک دوجمله‌ای در استعاره حرکت بی‌ناظر ۱۳۱
- جدول ۵-۱۱ نتایج آزمون کای اسکوئر در بررسی استقلال توضیح و درک استعاره‌ها ۱۳۲
- جدول ۵-۱۲ نتایج آزمون رگرسیون لجستیک چند جمله‌ای در بررسی تاثیر متقابل متغیرهای سن، توضیحات و درک استعاره‌ها ۱۳۵
- جدول ۵-۱۳ نتایج روش رگرسیون دوجمله‌ای برای درک تاثیرات حوزه مکان و زمان بر درک استعاره‌ها ۱۳۶
- جدول ۶-۱ ترتیب فراگیری انواع استعاره‌های حرکتی زمان ۱۴۲

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۵-۱ توزیع فراوانی گروه‌های سنی	۱۰۲
نمودار ۵-۲ توزیع جنسیتی گروه‌های سنی	۱۰۳
نمودار ۵-۳ نمره کل آزمودنی‌ها در آزمون درک استعاره	۱۰۴
نمودار ۵-۴ عملکرد گروه‌های آزمودنی در استعاره حرکت زمان	۱۰۷
نمودار ۵-۵ عملکرد گروه‌های آزمودنی در استعاره حرکت ناظر	۱۰۸
نمودار ۵-۶ عملکرد گروه‌های آزمودنی در استعاره حرکت ناظر و زمان	۱۰۹
نمودار ۵-۷ عملکرد گروه‌های آزمودنی در استعاره حرکت بی‌ناظر	۱۱۰
نمودار ۵-۸ نمرات استعاره‌های مختلف در گروه سنی سه سال	۱۱۱
نمودار ۵-۹ نمرات استعاره‌های مختلف در گروه سنی چهار سال	۱۱۲
نمودار ۵-۱۰ نمرات استعاره‌های مختلف در گروه سنی پنج سال	۱۱۳

۱۱۴	نمودار ۵-۱۱ نمرات استعاره‌های مختلف در گروه سنی شش سال
۱۱۵	نمودار ۵-۱۲ نمرات استعاره‌های مختلف در گروه سنی هفت سال
۱۱۶	نمودار ۵-۱۳ نمرات استعاره‌های مختلف در گروه سنی بزرگسال
۱۱۷	نمودار ۵-۱۴ عملکرد آزمودنی‌ها در آزمون حوزه مقصد
۱۱۸	نمودار ۵-۱۵ عملکرد آزمودنی‌ها در آزمون حوزه مبدأ
۱۱۹	نمودار ۵-۱۶ عملکرد آزمودنی‌ها در توضیح استعاره‌های حرکتی زمان

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۴۳	شکل ۲-۱ ویژگی‌های زمان
۴۹	شکل ۲-۲ استعاره حالت اول: حرکت زمان
۵۱	شکل ۲-۳ استعاره حالت دوم: حرکت ناظر

فصل اول
کلیات پژوهش

۱-۱ مقدمه

پژوهش حاضر به منظور بررسی فراگیری استعاره‌های حرکتی زمان در کودکان فارسی‌زبان انجام شده است. در این مطالعه تلاش کرده‌ایم تا انواع استعاره‌های حرکتی زمان را در زبان فارسی شناسایی کنیم و سن یادگیری هر یک از آن‌ها را در کودکان فارسی‌زبان به دست آوریم. در فصل اول این رساله طرح کلی این پژوهش و ضرورت انجام آن بیان شده است و اهداف، پرسش‌ها و فرضیات پژوهش شرح داده شده‌اند.

سنت مطالعه استعاره به‌عنوان آرایه‌ای ادبی به آموزه‌های ارسطو در فن بلاغت و سخنوری بازمی‌گردد. در سی سال گذشته و در پی انتشار کتاب معروف لیکاف^۱ و جانسون^۲ در سال ۱۹۸۰، رویکرد به حوزه استعاره به‌طور کلی دگرگون شد. آن‌ها در این کتاب نظریه استعاره مفهومی^۳ را معرفی کرده‌اند. در این نظریه، استعاره تنها یک ویژگی ادبی مختص زبان نیست، بلکه ابزاری برای تفکر و درک مفاهیم پیچیده و انتزاعی به‌شمار می‌رود. این نگاه تازه به استعاره در ارتباط نزدیک با زبان‌شناسی شناختی قرار دارد که در آن، زبان تنها نظامی از نشانه‌های قراردادی و ساختار حاکم بر آن‌ها نیست بلکه بخشی از ساختار تفکر انسان را تشکیل می‌دهد. به این ترتیب زبان هم‌سو با توانایی‌های شناختی دیگر و تجربیات جسمی انسان و در ارتباط تنگاتنگ با نقش ارتباطی و فرهنگی آن تعریف می‌شود. در این دیدگاه، استعاره‌ها موجب می‌شوند که مفاهیم انتزاعی مانند زمان با استفاده از مفاهیم عینی و ساده‌تری چون مکان درک و بیان شوند.

بنابر نظریه استعاره مفهومی، «زمان، حرکت در مکان است» یک الگوی استعاری است که در آن، مکان حوزه مبدأ و زمان حوزه مقصد را تشکیل می‌دهند. در طول سالیانی که از معرفی این نظریه می‌گذرد، پژوهش‌های زیادی در چهارچوب استعاره مفهومی انجام شده و تقسیم‌بندی‌های متفاوتی از استعاره‌های زمان مبنی بر حرکت ارائه شده است. هرکدام از این تقسیم‌بندی‌ها از دیدگاهی متفاوت به موضوع پرداخته‌اند و جنبه‌های مختلفی از مفهوم‌سازی زمان در قالب حرکت را برجسته کرده‌اند. لیکاف و جانسون (۱۹۹۳: ۲۱۷-۲۱۸) مدلی را ارائه می‌دهند که دارای دو حالت است. در حالت اول یا استعاره‌های حرکت زمان^۴، فرد ثابت بوده و زمان رویدادی در حال حرکت می‌باشد. در این حالت از فعل‌ها و عبارات مربوط به حرکت در مکان برای زمان نیز استفاده می‌شود. در حالت دوم یا استعاره‌های حرکت ناظر^۵، زمان رویدادی ثابت است و فرد به نسبت زمان در حرکت است. برودیتسکی^۶ (۲۰۰۰) در مطالعه خود واقعیت روان شناختی این دو نوع استعاره را تایید می‌کند. نینگ‌یو^۷ (۱۹۹۸: ۱۴۰-۱۴۳) در تکمیل مدل آنان حالت سوم را در نظر می‌گیرد که در آن هم فرد و هم زمان در حرکت هستند. یو معتقد است که در این حالت فرد می‌تواند از زمان پیشی گرفته یا از آن عقب بماند. نونز^۸ و سویتزر^۹

¹ M. Johnson

² G. Lakoff

³ conceptual metaphor theory

⁴ moving time

⁵ moving ego

⁶ L. Boroditsky

⁷ N. Yu

⁸ R. E. Núñez

⁹ E. Sweetser

(۲۰۰۶: ۴۰۶) این استعاره‌ها را به دو دسته ناظر-مرجع^۱ و زمان-مرجع^۲ تقسیم می‌کنند. مور^۳ (۲۰۰۶: ۲۰۰) نیز حرکت‌های ارجاعی و غیرارجاعی را در تقابل باهم قرار داده و استعاره‌های حرکت ناظر-محور زمان^۴ را از استعاره‌های حرکت زمان تفکیک می‌کند.

موضوع این پژوهش بررسی انواع استعاره‌های حرکتی زمان و فرایند فراگیری آن‌ها در کودکان فارسی زبان است. چنان‌چه ذکر شد، استعاره‌های حرکتی زمان به شیوه‌های متنوع و متعددی تقسیم بندی شده است اما از آن جایی که هدف از تقسیم‌بندی‌های موجود، بررسی چگونگی مفهوم‌سازی زمان در قالب حرکت بوده است، پیچیدگی‌های درکی استعاره‌ها در هیچ کدام از آن‌ها مورد توجه واقع نشده است. به همین سبب استعاره‌هایی که از لحاظ درکی آسان هستند با استعاره‌های پیچیده‌تر براساس سایر اشتراکات ساختی در یک گروه قرار گرفته‌اند. این مساله موجب می‌شود تا این تقسیم‌بندی‌ها برای بررسی درک استعاره‌ها در کودکان چندان مناسب نباشند. در این رساله تلاش کرده‌ایم استعاره‌های حرکتی زمان را به حداکثر مولفه‌هایی که در ساخت آن‌ها به کار رفته است تفکیک کنیم تا بتوانیم همه عوامل موثر در یادگیری آن‌ها را بررسی کنیم. از این‌رو در بخش نخست این رساله، جدولی تهیه کرده‌ایم که تمام امکانات منطقی زبان‌ها را برای بیان استعاره‌های حرکتی زمان بررسی می‌کند. براساس این جدول برای مفهوم‌سازی حرکتی زمان با توجه به ناظر به‌طور منطقی تنها چهار حالت ممکن در تمام زبان‌ها وجود دارد که عبارتند از: الف) استعاره‌های حرکت زمان ب) استعاره‌های حرکت ناظر ج) استعاره‌های حرکت ناظر و زمان د) استعاره‌های حرکت زمان بی‌ناظر. در این بخش با ارائه مثال‌هایی نشان داده‌ایم که زبان فارسی از هر چهار حالت این استعاره‌ها برای مفهوم‌سازی زمان در قالب حرکت بهره می‌گیرد. ویژگی تقسیم‌بندی جدید، تفکیک حداکثری استعاره‌ها به عناصر تشکیل‌دهنده آن‌ها است که موجب می‌شود تا بتوانیم درک آن‌ها در کودکان را بررسی کنیم. تقسیم‌بندی ارائه شده در این رساله قابل تعمیم به همه زبان‌ها است و انواع استعاره‌های حرکتی زمان را صرف‌نظر از زبان مورد بررسی دربرمی‌گیرد. پس از مشخص شدن انواع استعاره‌های حرکتی زمان، بخش دوم این پژوهش به بررسی فرایند یادگیری انواع استعاره‌های حرکتی زمان در کودکان فارسی زبان می‌پردازد. بدین منظور آزمونی تحت‌عنوان آزمون درک استعاره‌ها (پیوست ۱) ساخته شده است. این آزمون به چهار بخش مختلف تقسیم می‌شود که هر بخش، درک یکی از انواع استعاره‌های حرکتی زمان را بررسی می‌کند. در هر بخش آزمون، جملاتی به کودک ارائه می‌شوند که درک آن‌ها مستلزم درک استعاره‌های به‌کاررفته در آن جمله است. در این پژوهش علاوه بر آزمون درک استعاره‌ها، آزمون درک حوزه مبدأ (پیوست ۲) برای

¹ ego-reference-point (Ego-RP)

² time-reference-point (Time-RP)

³ K. E. Moore

⁴ ego-centered moving time

ارزیابی درک کودکان از مفهوم عینی حرکت، آزمون درک حوزه مقصد (پیوست ۳) برای ارزیابی درک آنان از مفهوم انتزاعی زمان و آزمون توضیح استعاره‌ها برای بررسی چگونگی توضیحات کلامی کودکان از استعاره‌ها در کودکان فارسی زبان انجام شده است.

۳-۱ جمعیت مورد مطالعه

افراد مورد بررسی در این مطالعه، ۱۲۱ کودک در پنج گروه سنی ۳، ۴، ۵، ۶ و ۷ سال هستند. این کودکان تک‌زبان و فارسی‌زبان بوده و در مهدکودک‌های منطقه دو شهرداری تهران مورد بررسی قرار گرفته‌اند. سطح تحصیلات والدین این کودکان بین دیپلم تا فوق لیسانس بوده است. همه کودکان از نظر سابقه اختلالات گفتاری و زبانی بررسی شده‌اند همچنین همه کودکان توسط آسیب‌شناس گفتار و زبان مورد ارزیابی بالینی قرار گرفته‌اند و اگر کودکی دارای هرگونه تاخیر یا مشکلی در گفتار بوده است، از مطالعه کنار گذاشته شده است. گروه گواه این پژوهش را ۴۶ فرد بزرگسال بین ۲۰ تا ۵۰ سال با سطح تحصیلات دیپلم تا فوق لیسانس تشکیل می‌دهند. زبان اول همه این افراد فارسی بوده و سابقه هیچ‌گونه مشکل گفتاری یا ذهنی نداشته‌اند.

۴-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش

زمان مفهومی انتزاعی است که در تجربیات روزانه انسان‌ها نقش مهمی دارد. کودکان در روند یادگیری زبان، استفاده از کلمات و عبارات مربوط به زمان را از سنین پایین آغاز می‌کنند. در همه زبان‌ها از جمله زبان فارسی در مورد سن یادگیری قیدها و صرف افعال مربوط به زمان مطالعات بسیاری صورت گرفته است، در سال‌های اخیر با توجه جدی و نگاه نو به استعاره‌ها در زبان روزمره، بررسی سن یادگیری استعاره‌ها در روند فراگیری زبان یکی از دغدغه‌های مهم برای پژوهشگران در این حوزه شده است. در این میان استعاره‌های زمان را می‌توان از جمله مهم‌ترین و پربسامدترین انواع استعاره‌ها در زبان دانست. دانستن روند رشد استعاره‌های زمان در کودک علاوه بر آن که موجب شناخت ما از نحوه شکل‌گیری و سازمان‌بندی مفهوم زمان در زبان انسان می‌شود، می‌تواند راهنمایی برای تشخیص و ارزیابی اختلالات زبانی در کودکان باشد. بدیهی است تا هنگامی که معیار قابل اعتمادی برای سنجش روند طبیعی اکتساب استعاره‌ها در کودکان طبیعی نداشته باشیم، ارزیابی تاخیر، نارسایی یا هرگونه اختلالی در این زمینه، دشوار و غیردقیق خواهد بود. ازسوی دیگر می‌توان با مقایسه روند فراگیری این استعاره‌ها در فرایند رشد زبان با دیگر قوای شناختی کودک، الگو و رابطه‌ای میان زبان و سایر مهارت‌های شناختی

انسان به دست آورد. این امر از جمله هدف‌ها و دست‌آوردهای مهم در قلمرو زبان‌شناسی شناختی است. همچنین دانستن روند طبیعی درک استعاره‌ها، در حوزه آموزش و برنامه‌ریزی آموزشی برای کودکان طبیعی نیز بسیار حائز اهمیت است. بی‌تردید تدوین و تهیه هرگونه کتاب، فیلم یا سایر مواد آموزشی برای کودکان بدون در نظر گرفتن توانایی‌های رشدی و درکی آن‌ها از کارایی موثری برخوردار نخواهد بود.

بنابر دلایل ذکرشده، انجام پژوهش‌هایی مانند پژوهش حاضر می‌تواند از اولویت‌های حوزه زبان‌آموزی کودک در هر زبانی به‌شمار بیاید. مطالعات در زمینه زبان‌آموزی کودک به انجام تحقیقات میدانی و نمونه‌گیری‌های آماری احتیاج دارد. همچنین برای سنجش و اندازه‌گیری درک و شناخت کودکان، به دلیل سن کم و نیز عدم همکاری احتمالی آزمودنی‌ها نیاز است آزمون‌هایی طراحی و ساخته شود که در حین دقیق بودن، قابل اجرا برای کودکان نیز باشد. کودکان معمولاً قادر به تمرکز زیاد و طولانی‌مدت نیستند و نمی‌توان آن‌ها را متوجه ضرورت دقت و صحت در پاسخ‌دهی به سوالات کرد. این عوامل به همراه سخت بودن برقراری ارتباط با کودکان موجب شده است که مطالعات در حوزه زبان‌آموزی کودک در سراسر دنیا همواره کار دشواری به‌شمار آید. در ایران نیز تحقیقات متعددی در زمینه زبان‌آموزی کودک انجام شده است، اما به دلیل گسترده بودن حوزه‌های مختلف زبان و اهمیت بحث زبان‌آموزی کودک فارسی‌زبان به پژوهش‌های بیشتر در حیطه‌های گسترده‌تری نیاز است تا بتوان جدول فراگیری رشد زبانی کودک فارسی‌زبان را تهیه کرد و مقیاسی برای ارزیابی کودکان دارای اختلالات زبانی به دست آورد. استعاره‌آموزی از حوزه‌های مورداهمیت در حوزه رشد زبانی کودکان است. تا جایی که نگارنده بررسی و جستجو کرده است، مطالعات در زمینه استعاره‌آموزی کودکان فارسی‌زبان انگشت‌شمار هستند. این نکته ضرورت انجام چنین تحقیقاتی را در زمینه استعاره‌آموزی کودکان فارسی‌زبان بیش از پیش توضیح می‌دهد.

۱-۵ اهداف پژوهش

۱- بررسی انواع استعاره‌های حرکتی زمان در زبان فارسی

۲- بررسی سن فراگیری انواع استعاره‌های حرکتی زمان در کودکان فارسی‌زبان

۳- بررسی عوامل موثر در پیچیدگی استعاره‌های حرکتی زمان

۴- بررسی نقش حوزه مبدأ و مقصد در فراگیری استعاره‌های حرکتی زمان

۱-۶ کاربردهای پژوهش

نتایج حاصل از این پژوهش به‌طورمستقیم در ترسیم جدول رشد طبیعی گفتار و زبان در کودکان فارسی زبان به کار می‌رود. هم‌چنین می‌توان بر مبنای نتایج حاصل از این پژوهش، آزمون‌هایی برای ارزیابی و تشخیص اختلالات مربوط به درک استعاره‌ها در کودکان فارسی‌زبان طراحی کرد. علاوه بر این، یافته‌های پژوهش در حوزه تهیه و تدوین کتاب‌ها و سایر مواد آموزشی برای کودکان بسیار حائز اهمیت است. هم‌چنین از یافته‌های این پژوهش می‌توان در کنار پژوهش‌های دیگر در زمینه درک چگونگی تعامل رشد زبانی و سایر قوای شناختی نیز بهره گرفت.

۱-۷ نوع پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است.

۱-۸ پرسش‌های پژوهش

- ۱- انواع استعاره‌های حرکتی زمان کدام هستند؟
- ۲- کدام‌یک از انواع استعاره‌های حرکتی زمان در زبان فارسی وجود دارند؟
- ۳- درک هر یک از انواع مختلف استعاره‌های حرکتی زمان در کودکان فارسی‌زبان در چه سنی صورت می‌گیرد؟
- ۴- چه عواملی در میزان پیچیدگی استعاره‌های حرکتی زمان موثر هستند؟
- ۵- درک حوزه مبدأ و حوزه مقصد چه تأثیری در درک استعاره‌های حرکتی زمان دارد؟

۱-۹ فرضیه‌های پژوهش

- ۱- استعاره‌های حرکتی زمان با توجه به ناظر و موضوع در حال حرکت به چهار نوع مختلف تقسیم می‌شوند.
- ۲- تمام انواع استعاره‌های حرکتی زمان در زبان فارسی وجود دارند.
- ۳- کودکان انواع مختلف استعاره‌های حرکتی زمان را در سنین متفاوتی فرامی‌گیرند.